

Міністерство освіти і науки України
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України

**НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ ПІДГОТОВЧОГО, 1-4 КЛАСІВ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ
ДІТЕЙ СЛІПИХ ТА ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ**

ПРИРОДОЗНАВСТВО
Підготовчий, 1-4 класи

Укладач: к.пед.н., старший науковий співробітник лабораторії тифлопедагогіки
Покутнєва С.О.

Київ - 2014

Пояснювальна записка

Навчання слабозорих і сліпих дітей доволі специфічне і не просте. Складність полягає у тому, що їм у переважній більшості бракує дошкільної підготовки. Відомо, що успішність у навчанні залежить від розвитку таких показників, як самостійність дитини, сформованість у неї засобів пізнавальної діяльності (характер дій з предметами і вид сприймання), рівень інтелектуальної підготовленості (сформованість таких операцій мислення, як аналіз, синтез, порівняння), мотиваційність. Ці показники характеризують навчальні можливості учнів.

Через значне зниження гостроти зору, або його відсутність діти сприймають об'єкти навколишньої дійсності уповільнено і фрагментарно, а тому виникають труднощі у формуванні цілісного образу. Крім того, сліпим і слабозорим дітям важко сприймати предмети на відстані й ті, що рухаються, а також великі та дрібні за розміром. Тому багато що у навколишній дійсності залишається поза зором і увагою дітей. Все це призводить до утруднень вербалізації, труднощів побудови описового тексту, дітям важко використовувати запропонований педагогом готовий план, а навичками самостійного складання плану вони не володіють.

Вищесказане негативно позначається на їх активності, тому що у дітей не виникає спрямованість на пізнання предметів та уявлень навколишньої дійсності. Так, спостережливість не сформована і на сьомому році життя, що знижує уміння помічати характерні особливості об'єктів і явищ навколишньої дійсності. Зниження активності призводить до обмеження самостійності. Ці об'єктивні причини поповнюються ще і суб'єктивними. Надмірне опікування з боку дорослих призводить до того, що діти звикають до постійної допомоги, стають пасивними.

Тому **розвиток дітей з глибокими порушеннями зору (підготовчий – п'ятий класи) має здійснюватися тільки за рахунок збереження вимог тифлодидактики.** Саме це робить цю програму специфічною, тому що закладає в неї необхідний для навчання та виховання дітей з глибокими порушеннями зору спеціальний зміст, а не її форму. **По – перше,** обов'язковим специфічним завданням для сліпих та слабозорих учнів підготовчих – п'ятих класів є посилення виховних дій, спрямованих на розвиток соціалізації дитини, яке буде підготовлювати її до виникнення в подальшому необхідної соціальної адаптації та створить умови для успішного інклюзивного навчання. Відомо, що зміст соціальної компетентності передбачає знання про людину - практику осмислення того, що діється з дитиною особисто та іншими людьми, а також особистої взаємодії з оточенням. Необхідність в наявності такого специфічного змісту дає можливість попередити виникнення небажаних рис особистості сліпих і слабозорих: невпевненість у собі, підвищення особистісної тривожності, недостатньої сформованості комунікативних умінь. Саме це потребує зберегти змістовні лінії, які були визначені попереднім Державним стандартом початкової освіти сліпих і слабозорих учнів.

Тому зміст для освітньої галузі «Людина і світ» в підготовчому та першому-другому класах нами подано укрупненим шляхом за такими змістовими лініями як «Людина», «Суспільство», «Природа». Це також пов'язано з філософією освіти, яка вбачає фундаментальність освіти в цілісному баченні людини, суспільства, і природи, забезпечуючи, таким чином, методологічне та світоглядне підґрунтя освіти. Крім цього, знання про людину, саму дитину для цих дітей має найбільше значення реальність повсякденного життя. Саме в цій інформації навколишній дійсності дитина максимально активна, тому що знання про саму дитину (людину) створюють максимальні умови для її виживання та адаптації до середовища. Надалі саме ці знання стануть «міркою» з опанування такого матеріалу,

як суспільство та природа, тому що подальші знання учні будуть усвідомлювати через призму свого «Я», порівнювати їх із собою, зі своїми відчуттями, можливостями, бажаннями. Цей матеріал для першого-другого класу нами представлено у підручниках «Світ навколо тебе». Саме такий підхід відповідає думки Л.С.Виготського про те, що спеціальна школа повинна створити свої форми роботи, які відповідають своєрідності її вихованців. Крім цього, в підготовчому, першому та другому класах учні з глибокими порушеннями зору будуть отримувати необхідні посилені теоретичні знання про суспільство, його цінності та норми, які будуть сприяти їх психологічної адаптації та підготують дітей в діяльному плані для самостійного виконання соціальних ролей, які необхідні для життя та опанування освітніх галузів «Суспільствознавство» і «Природознавство» в 3-4 класах. За змістовими лініями освітні галузі «Суспільствознавство» і «Природознавство» в 3-4 класах будуть копіювати програми масових шкіл.

При цьому слід відмітити, що зміст стандарту спеціальної освіти з галузі «Людина і світ» залишається незмінним із загальноосвітніми вимогами масової школи, змінюється лише порядок подачі матеріалу згідно особливостей навчання сліпих та слабозорих учнів в умовах спеціального навчання.

По – друге, тифлодидактика вимагає спрямовувати розвиток дітей з глибокими порушеннями зору (перший – п'ятий класи) на активне цілеспрямоване формування в них понять про навколишню дійсність. Розвиток понять особливо важливий для сліпих і слабозорих учнів, у яких відображення об'єктів через узагальнене логічне пізнання набуває максимально адекватного відображення. При цьому саме тут найменше виявляється вплив з порушень. Формування понять йде шляхом спеціальної побудови навчального предмета, особливої організації пізнавальної діяльності.

Головна мета освітньої галузі «Людина і світ» – засвоєння понять про цілісність природи, суспільства та взаємозв'язки з ними людини; розширення і систематизація соціального та пізнавального досвіду; вироблення ціннісних орієнтацій щодо культурної спадщини українського народу, регіону, сім'ї, інших людей, природного і соціокультурного середовища, засвоєння соціальних норм, культурних і ставових – рольових стандартів поведінки.

Основні завдання освітньої галузі «Людина і світ» у школах для сліпих та слабозорих дітей полягають у формуванні, накопиченні та систематизації уявлень (підготовчі класи) і формування понять дітей про предмети і явища довкілля, збагачення їх соціально-ціннісного досвіду, формування навичок правильної поведінки у різноманітних галузях життя; виховання позитивних якостей особистості. Це вимагає вироблення у них навичок логічного мислення, культури поведінки у соціальному і природному середовищі, елементарних умінь, необхідних для посильної участі у громадсько-корисних справах, почуття патріотизму, поваги до інших людей, працьовитості, відповідальності та інших особистісних якостей.

Специфічним завданням освітньої галузі «Людина і світ» є оволодіння учнями з глибокими порушеннями зору певним досвідом в пізнанні і відображенні навчального матеріалу у формі понять.

Орієнтовною основою для вибору конкретного змісту навчання дітей з глибокими порушеннями зору для нас є значущість його для підготовки до інтеграції навчання з нормально зрячими однолітками. Але сліпі діти потребують використання: а) більше наочності, бажано природної, муляжі, рельєфної; невеликих розмірів, які можна об'явити руками, працюючи з нею; б) візуальних посібників для оволодіння слуховими і тактильними еталонами слів і предметів.

Працюючи зі слабозорими дітьми, учитель пам'ятає особливості зорового діагнозу, тому дотримується при подачі матеріалу охоронно – педагогічного режиму: зберігає розмір наочності зокрема не дає дрібних предметів для обстеження, використовує лупи та інші

технічні засоби, які сприяють розширенню можливостей хворих очей для сприйняття предметів навколишньої дійсності, поданих у різних видах наочності. Учитель, знайомлячи учнів з предметами, намагається дотримуватися вимог відповідності вибраних матеріалів, наявності характерних відмінних рис, доступності для сприймання за допомогою порушеного зору й збережених аналізаторів, зокрема тактильного й з слухового. Знайомлячи учнів з моделями, макетами, скульптурами, рельєфно – плоскими посібниками, учитель враховує їх масштабність, кольорову гаму, насиченість.

У програмі подано мінімум екскурсійних і практичних занять, проведення яких залежить від конкретних умов школи. Проводячи спостереження, екскурсії, практичні роботи, досліди, учитель використовує тифлоприлади та засоби оптичної корекції зору, спеціальні фонові екрани, пристрої для орієнтування в просторі.

Але шляхи опанування змістом у школярів в підготовчому та 1 - 5 класах різні. Навчання у підготовчому класі йде за традиційною системою, де пізнання навколишньої дійсності спрямоване на перехід від одиничного до загального, мислення при такому навчанні називають емпіричним, а діяльність учнів зводиться до спостереження і копіювання продемонстрованих операцій. У підготовчому класі діти з глибокими порушеннями зору адаптуються до умов школи, проходять необхідну підготовку до навчання, де основним видом діяльності має бути гра з елементами навчальної діяльності. Учитель пам'ятає, що учбова діяльність формується саме з гри.

У першому – п'ятому класах основним видом діяльності учнів стає учбова діяльність. Відомо, що пізнавальна діяльність учнів розглядається як діяльність наукового пізнання, основним атрибутом якого є теоретичне мислення. Пізнання навколишньої дійсності йде від абстрактного до конкретного, мислення при такому навчанні називають теоретичним, а діяльність учнів набуває характеру пошуково-пізнавальної діяльності, спрямованої на аналіз властивостей внутрішньої структури, зовнішніх умов існування тіл, а також на аналіз їх змін, що становлять основу конкретних процесів. Такий підхід у навчанні дітей з глибокими порушеннями зору пояснюється особливостями віку та відповідно цьому завдань навчання.

Таким чином найшла свою реалізацію думка про те що зміна вікових етапів розвитку розглядається як зміна змісту освіти.

Крім цього, програма «Я у світі», яка підготовлена творчим колективом вчених під керівництвом Н.М. Бібік, в 3-4 класах в школах для дітей з глибокими порушеннями зору буде також мати деякі зміни. Як було вказане вище, в підготовчих-других класах учні знайомяться с життєвими, соціальними, громадянськими компетентностями стосовно людей і самих себе, суспільства та природи, а також оволодівають способами діяльності і моделями поведінки, які враховують інтереси і потреби громадян, передбачають повагу і взаєморозуміння між людьми, активно накопичувачі досвід комунікативної діяльності з рідним та близьким оточенням: членами своєї сім'ї, своїми однокласниками, учителями. **Тому в 3-4 класах учні вже повинні використовувати свій досвід соціалізації на практиці з далеким оточенням: з нормально зрячими однолітками близьких загальноосвітніх навчальних закладів.** Для цього слід домовитися з керівництвом якогось закладу, щоб уроки «Я у світі» були завжди, наприклад, поставлені у розпис уроків у п'ятницю останніми. Спільні уроки можуть проходити і 2 години. Перший спільний урок «Я у світі» **в третьому класі** може бути присвячений знайомству, де діти будуть розповідати один одному про себе та складуть план сумісного навчання. Тобто, після проходження матеріалу кожної змістової лінії слід проводити сумісні узагальнені уроки у виді гри в «маленького учителя». План для «маленького учителя» створюється у процесі проходження навчального матеріалу кожної змістової лінії. Таким чином, сумісні узагальнені уроки будуть проходити за темами: «Людина», « Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ». **В четвертому класі** уроки «Я у світі», наприклад, можуть проводитися в школі слабо зрячих учнів у присутності гостей – нормально зрячих ровесників. Наприкінці уроку

всі діти разом підводять підсумок. Потім у ролі гостей опиняються слабо зрячі учні в масовій школі, де все повторюється спочатку. Таким чином учні отримують необхідний досвід у розширенні соціальних стосунків та творчої діяльності, а зміст освітньої галузі «Суспільствознавство» отримує проектування змісту виховання. Тому що про засвоєння знань освітньої галузі «Суспільствознавство» можна судити лише з компетентної практичної дії та вчинку на основі отриманої інформації. Тільки навчальна інформація, яка засвоєна на рівні особистісних смислів стає знанням дитини у спілкуванні, яке виступає в якості орієнтувальної основи, засобу здійснення компетентної практичної діяльності.

Відомо, що сприймання засобів наочності у тотально сліпих дітей відбувається лише на основі мономануального дотику, у сліпих із залишковим зором і слабозорих – недосконалого зору. При цьому повністю відсутня планомірність їхніх дій, домінує хаотичність. Все це призводить до поверхового самостійного ознайомлення з предметами навколишньої дійсності, утрудненням вербалізації сприйнятого, створення із нього тексту в цілому.

Тому зміст програми з освітньої галузі «Людина і світ» суттєво розвантажений за рахунок перенесення частини тем на спеціальні корекційні уроки, які отримали назву **уроків з компенсаторного розвитку учнів** з глибокими порушеннями зору. Це такі теми як: “Школа”, “Овочі”, “Фрукти”, “Ягоди”, “Дерева”, “Кущі”, “Квіти”, “Тварини”, “Риби”, “Птахи”, “Комахи”.^{*} Ця тематика дуже специфічна для дітей з глибокими порушеннями зору.

По-перше, формування поняття про предметний світ є істинною сферою компенсації зорових порушень, по-друге, знання з предметного світу найбільш складні для сприйняття їх дітьми з глибокими порушеннями зору і потребують спеціальних умов для роботи: а/ збільшення часу на знайомство з матеріалом;

б/ обов’язковість наявності наочності; в/ опанування школярами алгоритмом зорової і дотикової діяльності; г/ обов’язковість керівництва вчителя процесом сприйняття предметного матеріалу. Завдяки змісту уроків компенсаторного розвитку, на яких учитель організовує роботу з підгрупами дітей, більш суттєво та системно спрямовуючи її на оволодіння способів обстеження різноманітних предметів, прищеплює їм культуру самостійного дослідження предметів навколишньої дійсності, а також допомагає оволодіти культурою мислення, мовлення. Таке навчання допоможе учням з глибокими порушеннями зору осмислювати світ як цілісний і одночасно як розчленований, бачити внутрішню логіку його зв’язку, більш ретельно оволодіти науковими поняттями про довкілля. Це також стане розвивальним аспектом, який передбачає не тільки допомогти учням з глибокими порушеннями зору одержати певний досвід в пізнанні і відображенні матеріалу, але і відтворити цілеспрямоване ставлення, формування та удосконалення таких психічних новоутворень, як самосвідомість, теоретичне мислення, усне зв’язне мовлення в їх взаємозв’язку, активний розвиток навчальних можливостей учнів в цілому. Знання та вміння стануть підґрунтям для подальшого їх застосування. Так, наприклад, на уроках з компенсаторного розвитку учні з 1 класу навчаються планування своєї діяльності. До 2 класу вони самостійно усвідомлено оволодівають плануванням описових текстів різних предметів. Тому в 2 класі, під час опанування матеріалу з такої змістової лінії, як природа /літо, осінь, зима, весна/, без особливих ускладнень учитель використовує набуту раніше модель засвоєння матеріалу і навчає будувати план зв’язної описової розповіді про пори року: Наприклад, модель змістової лінії “Природа” складається з таких структурних компонентів:

а/ зміни висоти сонця над обрієм;

^{*}Програма компенсаторного розвитку сліпих учнів шкіл-інтернатів для дітей з вадами зору. 1 - 4 класи. - К.: " Богдана", 2002 р

- б/ довготривалість світлового дня;
- в/ температура повітря;
- г/ колір неба
- д/ опади;
- е/ зміни в рослинному світі;
- ж/ зміни в житті тварин;
- з/ зміни в житті людей;
- и/ прикмети пори року;
- к/ особливості сучасного та народного календаря;
- л/ пора року в поезії, музиці, народній творчості.

Таким чином, зміст освітньої галузі “Людина і світ” учні молодших класів засвоюють під час вивчення навчальних матеріалів за підручниками “Світ навколо тебе” II частина (1-2 класи), «Природознавство» II частина (3-4 класи), «Я у світі» (3-4 класи), а також на уроках з компенсаторного розвитку у процесі засвоєння природничого змісту на міжпредметній основі за підручниками “Світ навколо тебе” I частина (1-2 класи), «Природознавство» I частина (3-4 класи),

Розвантаження змісту програми з освітньої галузі “Людина і світ” допомогло зменшити обсяг матеріалу на проходження вищезазначених тем і дало можливість доповнити зміст програми новими темами, які зберегли тенденцію до поновлення та розширення знань дітей про навколишню дійсність. Так, зміст програми поєднує пропедевтику біології та екології, географії, фізики, астрономії, хімії.

Програма дає орієнтовні години на окремі розділи. Це дозволяє вчителю самому збільшувати або зменшувати час на вивчення окремих тем в залежності від рівня знань учнів та тих труднощів, які виникають в процесі навчання. У програмі визначено вимоги до знань, умінь і навичок учнів в кінці кожного навчального року.

Під зірочкою (*) позначені вимоги до знань та вмінь спеціальних уроків компенсаторного розвитку.

Програма структурована з кількох колонок.

У колонці “Кількість годин ” наведено кількість годин на вивчення кожного розділу змісту. Кількість годин на вивчення програмних тем учитель може змінювати на свій розсуд, виходячи з рівня підготовленості сліпих або слабозорих учнів до їх сприймання і засвоєння, з якості їх засвоєння, зважаючи на трудність тієї чи іншої теми для вивчення учнями конкретного класу.

У колонці “Зміст навчального матеріалу ” подано зміст галузі “Людина і світ”, для підготовчих – 2 класів, а з 3-5 класів зміст предмету «Природознавство» та «Суспільствознавство» вивчення яких є обов’язковим для всіх учнів, як для сліпих, так і для слабозорих. Оновлення змісту даних курсів ми пропонуємо, по-перше, за рахунок кількісного розширення навчального матеріалу, як і у масовій школі, по друге, декількох змін черговості змістових ліній; по –третє, за рахунок якісного удосконалення знань сліпих і слабозорих шляхом посилення ролі інтелектуального і специфічного компоненту через збільшення кількості практичних завдань з об’єктами довкілля, по – четверте, низка тем з галузі “Людина і світ” перенесено для опрацювання на уроки компенсаторного розвитку. Таким чином реалізується сутність специфіки психічного розвитку осіб з дефектами зору, яка полягає не у відхиленні рівня розвитку від норми, а в специфіці управління психічним розвитком, зумовленим залежністю взаємозв’язку вікових та індивідуальних особливостей розвитку особистості, об’єкту пізнання, форми відображення і якостей дефекту зорового аналізатора. В фундамент навчальної галузі «Людина і

світ» закладається системна основа предмету науки та логіки системного розкриття цього предмету, проектується зміст і діяльність його системного засвоєння.

У колонці - “Навчальні досягнення учнів” містяться орієнтовні вимоги до знань та умінь сліпих і слабоворих учнів з конкретних розділів і тем з галузі “Людина і світ”, які пропонуються за підручниками «Світ навколо тебе» I та II частини (1-2 класи), «Природознавство» I та II частини (3-4 класи), «Природознавство» 5 клас і «Суспільствознавство» (3-4 класи). Ці вимоги позначаються словами “знає”, “розуміє”, “має уявлення” тощо. Вони подані на достатньому рівні навчальних досягнень учнів, у зв’язку з чим можуть дещо збільшуватися, якщо учень спроможний досягти високого рівня, або зменшуватися відповідно до нижчих рівнів засвоєння (початкового і середнього). Стосовно теорії дидактики, ця колонка виконує контролюючу функцію програми.

У колонці – “Спрямованість розвивального навчання учнів та очікувані результати роботи ” відображені етапи навчальної діяльності, які допомагають подати навчальну діяльність як пізнавальну: мотиви навчання, прийняття навчального завдання, уявлення про зміст та засоби діяльності, контроль та рефлексія за діяльністю. Цей матеріал є спеціальним об’єктом засвоєння учнів і показує, що за навчанням по теоретичному типу учні засвоюють структуру навчальної діяльності, яка розуміється як розвиток компенсаторних якостей, основних психічних новоутворень і має часову характеристику: підготовчий клас – підготовка до становлення основних психічних новоутворень; у 1 класі проходить їх становлення, у 2 класі – формування, 3 клас – розвиток, а в 4 класі – відбувається становлення учбової діяльності, в 5 класі – відбувається подальший розвиток учбової діяльності учнів.

**Підготовчий клас
(68 годин на рік; 2 години на тиждень)**

№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки	Спрямованість розвивального навчання учнів та очікувані результати роботи на кінець навчального року
1.	30	<p>Людина Я – людина. Власне ім'я, прізвище та адреса. Ім'я і по батькові батьків, членів сім'ї, їх професії. Вікові етапи розвитку людини: немовля, дошкільник, школяр, людина молода, літня. Статус людини в соціумі (у автобусі – пасажир, в лікарні – пацієнт, в театрі – глядач і т.д.). Діяльність людини протягом доби (ранок, день, вечір, ніч). Предмети оточення, які зроблені руками людини: одяг, взуття, меблі, продукти харчування, транспорт, предмети сучасного побуту /за вибором педагога/: назва, призначення, правила користування. Культура догляду за окулярами. Тіло людини та його будова. Головні органи людського тіла, їх призначення. Знайомство з культурно-гігієнічними правилами. Яка має бути людина: охайна, добра, справедлива, чесна, скромна, бережлива, смілива, відповідальна</p>	<p>Учень: - знає своє прізвище, адресу; ім'я і по батькові батьків, членів сім'ї, їх професії; - розрізняє прояви вікових і статевих особливостей в зовнішньому вигляді людей (риси обличчя, одяг, зачіска і т.д). - розуміє призначення окулярів , - дотримується правил користування ними; - називає предмети: одяг, взуття, меблі, продукти харчування, транспорт, предмети сучасного побуту; - користується загальними поняттями ; - знає на якому виді транспорту можна доїхати від будинку до школи; правила користування громадським транспортом; дотримується правил вуличного руху; - вміє використовувати речі за призначенням; додержуватись порядку і чистоти на</p>	<p>Розвиток пізнавальної діяльності</p> <p>Виховання у дітей бажання пізнавати об'єкти і явища навколишній дійсності на основі використання можливостей гри і організації спеціального спілкування за схемою: учитель-діти, діти-учитель-діти, діти-діти.</p> <p>Спонування дітей до позитивного емоційного ставлення до об'єктів і явищ навколишній дійсності.</p> <p>Створення умов для безпосереднього спілкування з предметами навколишній дійсності.</p> <p>Спонування учнів до активних дій практичного характеру з ціллю упорядкування процесу сприйняття, збагачення сенсорного досвіду;</p>

№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки	Спрямованість розвивального навчання учнів та очікувані результати роботи на кінець навчального року
2	20	<p>Суспільство Сім'я, рід. В кожній людині є батьки, а в них – свої батьки (дідусь, бабуся), дідусеві і бабусині батько і мати – це прадід і прабабуся. Усі ці люди становлять рід. Він має історію, яку своїм життям продовжує кожна людина. Від того, як живе, працює людина, залежить честь її роду. Батьки виховують дітей, працюють, щоб матеріально забезпечити сім'ю; бабуся і дідусь – найстарші, наймудріші, з ними всі радяться; діти допомагають дорослим. Наша Батьківщина – Україна. Люди, які народилися й живуть в Україні – український народ, наші співвітчизники. Національна мова, одяг, житло, кухня, свята, традиції, герб, прапор, казки. Світ населяє багато народів і націй, які різняться зовнішнім виглядом, різноманітністю мов, особливостями побуту, звичаями, казками та ін.. Треба поважати звичаї різних народів, рас.</p>	<p>своєму місці; - уявляє про доступні для безпосереднього сприймання органи свого тіла: функції, ознаки зовнішньої будови, правила дбайливого ставлення; - виконує прості правила безпечної поведінки.</p> <p>Учень: - розуміє значення родинних стосунків, взаємини між різними поколіннями в сім'ї; - уміє поводитися з людьми відповідно до їхнього віку, фізичного стану та настрою; - орієнтується в значенні праці людей найпоширеніших професій, називає характерні трудові дії; - знає про сімейні традиції, свята; - розрізняє особливості української культури; - знає столицю України, державні символи; - уявляє національні особливості українців; - поважає інші нації і народи.</p>	<p>- розуміє інструкцію вчителя; - має уявлення про культуру дотикової роботи у процесі дій з натуральними предметами; - виконує розумові дії (аналіз, синтез, класифікація) сумісно з педагогом; - має уявлення як розбивати предмети на елементи за їхніми зовнішніми ознаками; - має загальне уявлення про результат та процес своєї діяльності на основі використання предметного плану за алгоритмом: ознаки, які виявляються на дотик, за допомогою залишкового зору (якщо є), на нюх, на смак.</p> <p>Мовленнєвий розвиток Учень: - правильно співвідносить слово з образом; - активно користується діалогічною мовою;</p>

№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки	Спрямованість розвивального навчання учнів та очікувані результати роботи на кінець навчального року
3	20	<p>Природа Розрізняти (три і більше видів) дерева, кущі, трав'янисті рослини, ягоди, гриби, овочі, фрукти. Уявляти будову рослин, функції їх окремих частин, наявність певних умов для їх росту, місце зростання, значення рослин у природі.</p> <p>Розпізнавати тварин своєї місцевості: птахів (три і більше видів), метеликів (два-три види), жуків (два-три види), бабок, коників, мурашок, бджіл, жаб, ящірок; знайомити з тим, чим і як вони живляться, де живуть, як пересуваються. Розуміти, що місцезнаходження тварин залежить від наявності там корму і схованки від небезпеки.</p> <p>Формувати уявлення про життя диких тварин (їжак, заєць, ведмідь, лисиця, вовк) у різні пори року, особливості пристосування до умов середовища (спосіб живлення, пересування, захисту від небезпеки). Свійські тварини свого і віддалених регіонів (верблюд, північний олень): живуть поруч з людиною, дають користь, люди створюють потрібні для їхнього життя умови. Підводити до розуміння єдності природи, показує взаємозв'язки між рослинами і тваринами (квіти – бджоли, метелики тощо).</p>	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> - орієнтується в рослинному і тваринному світі найближчого природного оточення; - уявляє будову рослин, функції окремих частин; - уявляє значення рослин у природі; - знає тварин своєї місцевості; - уявляє де вони живуть, чим живляться, як пересуваються ; - розуміють залежність місцезнаходження тварин від наявності корму; - уявляє особливості пристосування диких тварин до умов середовища, <ul style="list-style-type: none"> - називає свійських тварин свого і віддалених регіонів, розуміє їхні умови життя; - розпізнає взаємозв'язки між рослинами і тваринами; - має уявлення про основні об'єкти 	<ul style="list-style-type: none"> - використовує алгоритмічний припис, предметний план з ціллю формування орієнтуючої основи мови; - має уявлення про відбір словникового матеріалу в відповідності до теми висловлювання; - має уявлення про композицію висловлювання; - має уявлення про контроль висловлювання: а) своїх однокласників; б) особисто свого; - складає розповідь описового та розповідного характеру, додержуючись плану. <p>Особистісний розвиток Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розуміє умови завдання; - має уявлення про спосіб його виконання; - оцінює результат роботи своїх однокласників. <ul style="list-style-type: none"> - охайно ставиться до предметів, зроблених руками людини, свого зовнішнього вигляду;

№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки	Спрямованість розвивального навчання учнів та очікувані результати роботи на кінець навчального року
		<p>Нежива природа. Сонце світить і гріє, кількість сонячного тепла і світла неоднакова в різні пори року (навесні і влітку сонце високо в небі, воно зігріває землю. Воду, повітря; восени і взимку від нього падають косі промені, тому тепла менше).</p> <p>Повітря є скрізь: у воді, камінні, землі, ним дихають живі істоти. Повітря буває теплим, холодним, чистим, забрудненим. Для дихання потрібне чисте, свіже повітря. Знайомити з використанням вітру людьми. Вода – середовище для життя живих істот. Здатність її набувати різні стани (твердий, газоподібний) від охолодження та нагрівання, Значення води для живих істот. Міста знаходження води в природі. Правила користування водою: використовувати за призначенням, не забруднювати.</p> <p>Земля та її стани: тепла, холодна суха, волога. Залежність росту рослин від стану землі. Використання каміння, піску, глини в народному господарстві. Явища природи: снігопад, хуртовина, льодохід, гроза, град. Узагальнені уявлення про сезони на основі комплексу ознак, характерних для неживої природи, рослинного і тваринного світу. Людина – частина природи. Залежність здоров'я</p>	<p>неживої природи (сонце, повітря, вода, ґрунт), їх властивості та стани, значення для живих істот, людей;</p> <p>- розуміє правила користування водою;</p> <p>- уявляє використання каміння, піску, глини в народному господарстві;</p> <p>- ознайомлений з явищами природи;</p> <p>- розуміє, що людина частина природи;</p>	<p>- намагається бути чесним, правдивим, сміливим;</p> <p>- дотримується етики поведінки;</p> <p>- сприймає державну символіку;</p> <p>- розуміє значення слів, що стосується вивчених тем;</p> <p>- поважає дорослих членів родини, людей інших рас і національностей;</p> <p>- виявляє емоційне ставлення до рідних;</p> <p>- шанує державну символіку України;</p> <p>проявляє радість у спілкуванні з живою й неживою природою;</p> <p>- адекватно реагує на зауваження учителя.</p>

№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки	Спрямованість розвивального навчання учнів та очікувані результати роботи на кінець навчального року
		людини від природного довкілля. Види діяльності людини у природі.		

1 клас

(68 годин на рік; 2 години на тиждень)

№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки	Спрямованість розвивального навчання учнів та очікувані результати роботи на кінець навчального року
1	2	3	4	5
1	20	<p>Людина Я - людина. Власне ім'я людини.* Неповторність і самоцінність кожної людини.* Зовнішній вигляд людини.* Навіщо потрібно бути охайним.* Дотримання правил користування окулярами. Режим дня школяра.* Школа. За ознакою праці люди в школі діляться на групи: учні, учителі, вихователі, медичні працівники, працівники кухні, технічні працівники. Ознаки: якісні (загальна, суттєва, одиничні); кількісні. Гігієна людини. За ознакою видів здоров'я людини гігієну можна поділити на групи: особиста, харчування, навчальної праці, поведінки, відпочинку. Особиста гігієна: тіло людини, її білизна, одяг, взуття, приміщення. Гігієна харчування: корисна та некорисна</p>	<p><i>Учень:</i> - знає імена і прізвища батьків, однокласників; імена і по батькові працівників школи; - знає професії, рід діяльності співробітників школи; - дотримується режиму зорової, дотикової роботи, режиму дня школяра; - знає, що за ознакою праці усіх людей можна поділити на групи, ознаку знаходять за запитанням; - розуміє, що загальна ознака важлива для кількох груп людей, суттєва – для одної групи людей, одинична ознака важлива тільки для одної людини; - розпізнає ознаки якісні, кількісні; - розуміє, що таке гігієна; - знаходить ознаки, за якими можна</p>	<p>Пізнавальна діяльність Виховання пізнавального інтересу. Акцентуація діяльності учнів на знаходження спільного способу дій для отримання певних результатів. Спонування учнів до активних дій теоретичного і практичного характеру. - має загальне уявлення про результат та процес своєї діяльності на основі використання схеми; - ознайомлений з культурою дотикової роботи у процесі дій з</p>

2	<p>їжа, їх особливості, режим харчування. Гігієна навчальної праці: окуляри, постава, фізхвилинка; їх особливості. Гігієна поведінки: негативні якості поведінки людини (лінь, жадібність, забіякуватість, безкультурність); позитивні якості поведінки (уважність, ввічливість, доброта, працьовитість, культурність) людини, їх особливості. Гігієна відпочинку людини: активний, пасивний, їх особливості.</p> <p>20 Суспільство <i>Людське суспільство – це різні групи людей. Чому людина не може жити поза суспільством. За ознакою ставлення, яке складається у цих групах до нас, суспільство можна поділити на: рідне, близьке, дальнє.</i> <i>Рідне суспільство – це тато й мати, їх сестри та брати, дідусь та бабуся зі своїми онуками. Ім'я дають дітям батьки. По батькові – від імені тата. Прізвище сім'ї – спільне. Що значить старший, молодший у сім'ї. Які стосунки існують між ними.</i> <i>Наші предки складають наш рід.</i> <i>Сім'я, рідні члени сім'ї і близькі родичі, родовід. Родовідне дерево.</i> Родичі родини першого ступеня / батьки і діти, рідні брати та сестри/; другого /бабусі,</p>	<p>виділити види здоров'я людини; - знаходить одиничні ознаки особистої (харчування, навчальної праці, поведінки, відпочинку) гігієни, їх особливості; - розуміє, що потрібно людині для нормального розвитку; - дотримується правил гігієни свого тіла, - має уявлення що здоров'я людини, залежність його від способу життя, харчування, значення сну;</p> <p>- розуміє, що кожна людина неповторна й самоцінна істота; - намагається чемно поводитися вдома та в школі; добре ставитися до інших людей.</p> <p>- Ознайомлений з родовідним деревом; - розуміє, що таке родовід, кого відносять до родичів; - розпізнає сімейні та родинні зв'язки; - розуміє обов'язки і права дітей у сім'ї; - необхідність взаємодопомоги в сім'ї;</p> <p>- виконує правила поведінки вдома і громадських місцях;</p>	<p>натуральними предметами; - має загальне уявлення про частини основного завдання; - уявляє, * що всі предмети та явища за певними ознаками об'єднуються у групи; *ознаки бувають загальними, особливими, одиничними; * порівнювати - це означає знайти в об'єктах чи явищах спільне й відмінне.</p> <p>- Виконує розумові дії за допомогою учителя: аналіз, синтез, класифікацію, абстрагування ; узагальнює, порівнює, моделює та планує дії з навчальним матеріалом у межах опрацьованих тем.</p> <p>Мовленнєва діяльність Учень за допомогою вчителя виконує мовленнєві дії: - розкриває тему висловлювання, знаходить основну думку в тексті, систематизує матеріал, ставить запитання до тексту,</p>
---	---	---	--

2	<p>дідусі, онуки; дядьки, тітки та племінники/ ; <u>третього</u> /двоюродні брати і сестри/, схожість у зовнішності. Явища ліворукості та праворукості, різноманітність узорів на пальцях.</p> <p>Культура родинних стосунків. Ставлення до своїх батьків, рідних.</p> <p>Сімейні стосунки. Ввічливість, повага, взаєморозуміння, взаємодопомога.</p> <p>Твої обов'язки в сім'ї. Що ти можеш та вмієш робити самостійно.</p> <p>Праця – обов'язок кожної людини.</p> <p>Сімейні та родинні традиції і свята.</p> <p>Улюблені свята твоєї сім'ї. Сімейний календар. Святування Нового року, Різдва, Великодня, днів народження у твоїй сім'ї.</p> <p>Народні ігри та розваги на традиційних Українських святах /зустріч весни, Івана Купала, свято врожаю та інші/.</p> <p>Близьке суспільство – це наші друзі: сусідські, у дитячому садку, в школі.</p> <p>Стосунки між друзями мають бути добрими, чуйними, уважними. Дальнє суспільство: Батьківщина, Державні символи, Конституція. Батьківщина – це місто, де ми народилися. Я – громадянин України.</p> <p>Прапор, гімн, герб України – це державні символи, їх особливості. Київ – столиця України. Конституція – це Основний Закон нашої держави. Там записані права і</p>	<p>- розуміє необхідність виконання дорослими своїх трудових обов'язків для здобуття потрібного результату;</p> <p>- знає про сімейні традиції, свята;</p> <p>- прагне зберегти сімейний затишок;</p> <p>- розуміє значення народних традицій;</p> <p>- виявляє норми громадянської поведінки щодо державних символів.</p> <p>- Розуміє ознаки суспільства рідного (близького, дальнього).</p> <p>- Знає декілька правил з «Декларації прав дитини», як дорослі повинні ставитися до дітей, як повинні поводитися діти.</p>	<p>знаходить у тексті відповіді на запитання; працює за схемою, будує матеріал у формі опису, дотримується логічної послідовності;</p> <p>у межах опрацьованих тем:</p> <ul style="list-style-type: none"> * визначає родові поняття; * знаходить кількість видових понять у родовому понятті; * вибирає підставу за суттєвими ознаками для поділу понять ; * дає повне й чітке визначення понять; * оперує поняттями в самостійній діяльності; * складає самостійно розповідь описового характеру. <p>Особистість</p> <p>Учень має уявлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - про умови завдання; - про спосіб його виконання; - про оцінювання результату роботи своїх однокласників. <p>Ставиться з повагою до людей, цінує здоров'є, любить і шанує батьків, інших членів сім'ї.</p>
---	---	---	--

3	10	<p>обов'язки громадян України. «Декларація прав дитини» захищає права дітей.</p> <p>Екскурсії:участь дітей у спільних святах міста, села, школи.</p> <p>Спостереження за культурою поведінки людей на святах.</p> <p><u>Природа.</u> Повітря, вода, рослини, тварини – все це оточуюча нас природа. Природа жива і нежива. Людина – частина живої природи. Суттєві відмінності між живою і неживою природою. Що не відноситься до природи. Орієнтування та правила поведінки в природі. Чому ми повинні берегти природу. Спостереження: життя тварин і людей в природі, культура поведінки людей на природі. Міжпредметні зв'язки: з уроками компенсаторного розвитку, української мови і читання, трудового навчання, образотворчого мистецтва, рельєфного малювання.</p>	<p>- Розуміє, що навколишній світ можна розподілити на групи: сама природа; все те, що зроблено руками людини.</p> <p>- Розрізняє живу, та неживу природу, приводить приклади;</p> <p>- знаходить суттєві відмінності між живою і неживою природою,</p> <p>- пояснює, що не відноситься до природи;</p> <p>- розуміє, що людина частина живої природи.</p>	
---	----	---	---	--

2 к л а с

(68 годин на рік; 2 години на тиждень)

№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки	Спрямованість розвивального навчання учнів та очікувані результати роботи на кінець навчального року
1	2	3	4	5
1.	20	<u>Людина</u>	Учень :	<u>Пізнавальна</u>

	<p>Людина – частина природи. Що відрізняє людину від тварини /мислення, мовлення, праця /. Людину можна розглядати за групами: вік, цінності, етикет.</p> <p>Вікові періоди життя людини: дитинство, зрілість, старість. Дитинство – період розвитку людини до досягнення повноліття. Особливості життя людини: в перший рік життя; від 3 до 6 років; від 6 до 18 років; обов’язки батьків перед людиною в дитинстві. Зрілість – це період розвитку життя людини після дитинства. Завдання та обов’язки людини в період зрілості. Що одержує людина за свою працю? Старість. Період старіння жінок і чоловіків. Що таке пенсія? Ставлення до старих людей у суспільстві. Початок та кінець життєвого шляху людини. Цінності людини – це Декларація, Конвенція, конституція. Ознайомлення з деякими статтями Конституції України, які гарантують захист прав людини, лад і злагоду у нашому спільному Домі; з Декларацією прав людини. Значення слів “правило” – “право” – “закон”. Ознайомлення з правами громадян, найпростішими правами дитини, відповідальністю за правопорушення, що поширені серед дітей.</p> <p>Етикет це правило поведінки: вдома, на вулиці, у школі, з друзями, характер. Поради спілкування вдома, на вулиці, в школі, з друзями.</p> <p>Характер та поведінка людини. Чому злостивість, дратівливість, вередливість та</p>	<p>- <i>знає</i>, що людина – частина природи; чим відрізняється людина від тварини; про хороши та негативні якості характеру, та поведінки людини; про культуру поведінки; про етапи розвитку людини; культуру стосунків;</p> <p>- <i>розуміє</i> значення слів “правило ” – “право ” – “закон ”; права громадян та дитини;</p> <p>- <i>має уявлення</i> про деякі статті Конституції України та Декларацію прав людини;</p> <p>- <i>знає</i> назву свого міста /села/, вулиці, де живе та розташована школа; особливості назви своєї вулиці та школи; літературні джерела про свою місцевість;</p> <p>основні форми привітання, прощання, ввічливості;</p> <p>назви річок, озер та інших природних об’єктів, біля яких розташоване їхнє місто /село/;</p> <p>відомих мешканців свого міста;</p> <p>назви найважливіших культурних та історичних пам’ятників своєї місцевості;</p> <p>розташування закладів культури своєї місцевості та правил поведінки у них;</p>	<p>діяльність</p> <p>Формування пізнавальної потреби до навчання шляхом стимуляції учнів на знаходження спільного способу в отриманні усіх результатів стосовно навчальних завдань про людину, суспільство, природу.</p> <p>Формування потреби в активних діях учнів теоретичного і практичного характеру.</p> <p>Формування поняття про результат та процес діяльності шляхом використання схеми.</p> <p>Формування свідомого використання культури дотикової роботи у процесі дій з об’єктами навколишній дійсності.</p> <p>Формування поняття про розбиття основного завдання на його частини.</p> <p>Формування свідомого виконання розумових дій (аналіз, синтез, класифікація узагальнення, порівняння, моделювання, абстрагування, планування) у межах роботи з навчальним матеріалом.</p>
--	---	---	--

2.	20	<p>інші негативні якості шкодять самій людині. Про хороший і поганий настрій. Зв'язок хорошого настрою, здоров'я і праці. Ознайомлення з протилежними людськими якостями, які виражені поняттями: добро і зло, щедрість і жадібність.</p> <p><u>Суспільство.</u> Місце, де ти живеш. Родичі родини першого ступеня: батьки та їхні діти. Родичі родини другого ступеня: бабусі, дідусі, дядьки та тітки. Родичі родини третього ступеня: двоюрідні брати й сестри. Домашня адреса. Вулиця, де знаходиться ваша школа. На честь кого або на честь чого вона так називається. Що знаходиться на твоїй вулиці /цікаві архітектурні споруди, історичні пам'ятки, підприємства/. Назви річок, озер та інших природних об'єктів, біля яких розташовується місто /село/. Виникнення назви міста /села/. Перекази, легенди, письмові свідчення про його заснування. Які найважливіші та цікаві події відбувалися у вашому місті за час його існування. Мешканці вашого міста /села/. Чим переважно займаються. Підприємства вашого міста /села/. Продукція, яку вони виробляють. Відомі люди вашого міста /села/. Навчальні заклади вашого міста /села/. Заклади культури /театри, музеї, галереї, будинки культури тощо/. Історичні, архітектурні та культурні пам'ятки і</p>	<p>- розпізнає живу і неживу природу; пори року, та їх суттєві ознаки;</p> <p>- пов'язує зміни навколишнього середовища з часом доби, сезонними якостями;</p> <p>- розуміє властивості снігу;</p> <p>- <i>має уявлення про необхідність природоохоронних дій, охорони пам'яток культури, підтримки чистоти вдома і на вулиці;</i></p> <p>- розуміє, що ми живемо в мінливому рухомому світі, в якому деякі зміни ніколи не повторюються, а деякі – повторюються періодично, утворюючи природні цикли /кругообігу/; кожна пора року приносить свої зміни в навколишній світ, які періодично повторюються з року в рік, природа пристосовується до цих змін, а людина повинна не заважати, а допомагати в цьому природі;</p> <p>- має уявлення про різноманітність рослин і тварин, про зв'язок живого і</p>	<p>Формування поняття про умови завдання.</p> <p>Формування поняття про спосіб виконання завдання;</p> <p>Формування поняття про оцінювання результату виконаної роботи.</p> <p>З епізодичної допомоги вчителя виконує розумові дії (аналіз, синтез, класифікацію, абстрагування, узагальнення, порівняння, моделювання, та планування) у роботі з навчальним матеріалом.</p> <p><u>Учень усвідомлює:</u> що всі предмети та явища за певними ознаками об'єднуються у групи; що ознаки бувають загальними, особливими, одиничними; що порівнювати – це означає знайти в об'єктах чи явищах спільне й відмінне.</p> <p><u>Мовленнєва діяльність</u> Формування свідомого виконання мовленнєвих дій: розкриття теми висловлювання, знаходження основної думки, систематизація матеріалу, побудова матеріалу у</p>
----	----	---	---	--

3.	10	<p>пам'ятники вашого міста. Правила поведінки у цих закладах. Святування дня вашого міста.</p> <p>Екскурсії: по вулицям міста /села/, до пам'ятників, парків, річок, музеїв тощо.</p> <p>Природа. Природа жива і нежива. Жива – це рослини, тварини, люди. Нежива – це Сонце, Земля, повітря та інше. Земля – це одна з планет космічного простору; її обертання визначають постійні світлові зміни на Землі. Особливості світлових змін на Землі. Обертання Землі навкруг Сонця визначає постійні сезонні зміни на Землі. Особливості сезонних змін на Землі. Повітря оберігає Землю від Сонця. Зменшену модель Землі називають глобусом. Сонце – це велетенська розпечена куля. Сонце дає Землі світло й багато тепла. Спостереження змін у навколишньому середовищі, ведення календаря природи.</p> <p>Осінь тримає три місяці: вересень, жовтень, листопад. Осінні зміни в природі неживої та живої. Зміни в рослинному світі: визрівання плодів та насіння; зміни кольору листя, падоліст, особливості падолісту в умовах міського середовища. Збір врожаю. Підготовка ланів, садів і парків до зими. Осінні зміни в житті тварин. Підготовка тварин до зими.</p> <p>Зима тримає три місяці: грудень, січень, лютий. Зимові зміни, які відбуваються в неживої та живої природі. Що змінюється в</p>	<p>неживого;</p> <ul style="list-style-type: none"> - виконує нескладні спостереження змін і явищ навколишнього світу, які відбуваються, коли одна пора року приходить на зміну іншій; - виконує фіксування результатів спостережень: записи, календар природи, погоди; - наводить конкретні приклади змін, які відбуваються в природі, приклади явищ, які періодично повторюються через певний проміжок часу; - розпізнає дерева своєї місцевості за їх стовбуром, гіллям, листям, квітами, плодами і насінням; - визначає типи дерев, види кущів, їх окремі найхарактерніші ознаки, умови росту і розвитку рослин; деякі ознаки пристосування рослин до різних умов життя; - підтримує чистоту на подвір'ї та вулиці, оберігає зелені насадження. 	<p>певній формі, з отриманням логічної послідовності.</p> <p>Учень з епізодичної допомоги вчителя виконує наступні дії:</p> <ul style="list-style-type: none"> - визначає родові поняття; - знаходить кількість видових понять у родовому понятті; - вибирає підставу для поділу понять за суттєвими ознаками; - порівнює предмети між собою; - дає повне й чітке визначення понять, адекватно відображаючи предмети та явища реальної дійсності; - оперує поняттями в самостійній діяльності стосовно навчальних завдань про людину, суспільство, природу; - складає самостійно розповідь описового характеру за своїм планом. <p>Особистість</p> <p>Учень з епізодичної допомоги учителя:</p> <ul style="list-style-type: none"> - виконує умови завдання; - дотримується способу його виконання; - оцінює результати власної роботи і роботи однокласників;
----	----	---	---	--

	<p>житті людей взимку. Зимовий ліс. Зимові зміни в житті диких і свійських тварин: як вони пристосовуються до суворих умов зими.</p> <p>Спостереження: осінніх /зимових/ прикмет /зміни довготривалості світлового дня, висоти сонця над обрієм, видів хмар, опадів, змін кольору неба; форм сніжинок; змін снігового покриву/; зимових змін в рослинному і тваринному світі; за працею людей взимку.</p> <p>Досліди: складання гербарію осіннього листя; вивчення властивостей снігу; спостереження перетворень: сніг–лід, сніг-вода; визначення середньої температури повітря.</p> <p>Практичні роботи: вимірювання глибини снігового покриву; виготовлення годівниць для тварин та підгодовування, ведення календаря погоди.</p> <p>Екскурсії: до осіннього /зимового/ лісу, до парку; на вулиці міста /села/.</p> <p>Весна тримає три місяці: березень, квітень, травень. Зміни, які відбуваються в живій та неживій природі навесні. Перші весняні явища: розтавання снігів, поява струмків, льодохід. Весняні перетворення в рослинному світі. Червона книга весни. Весняні зміни в тваринному світі: пробудження комах, повернення птахів з теплих країв, весняні співи птахів, гніздування, виведення пташенят. Зміни в житті людей.</p> <p>Спостереження: весняних явищ в природі</p>		<p>- шанобливо ставитися до однокласників, батьків, сусідів та інших людей; до історії, історичних і культурних пам'ятників і пам'яток своєї місцевості.</p>
--	--	--	--

		<p>Практичні роботи: допомога у весняних роботах, на городах, участь у придбанні вулиць, шкільного подвір'я та ін..</p> <p>Екскурсії: до лісу, парку, на вулиці міста; до зоопарку, акваріуму, тераріуму, на ферму для спостережень весняних змін в житті тварин.</p> <p>Літо тримає три місяці: червень, липень, серпень. Зміни, які відбуваються в живої та неживої природі літом: зростання, цвітіння, визрівання плодів і насіння; життя тварин влітку. Зміни, які вносить літо в життя людей /праця влітку: збір урожаю, сівба озимих, збір лікарських рослин, охорона рослин і тварин; різноманітний і здоровий відпочинок влітку/. Кінець літа – чудова врожайна пора.</p> <p>Спостереження: завдання на літо.</p> <p>Практичні роботи: посильна участь в літніх роботах на городі.</p>		
--	--	--	--	--

3 клас
(68 годин на рік; 2 години на тиждень)

№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки	Спрямованість розвивального навчання учнів та очікувані результати роботи на кінець навчального року
1.	25	<p>Нежива природа</p> <p>Вода у природі. Світовий океан, його частини. Три стани води. Температура плавлення льоду та кипіння води. Вода – розчинник. Розчинні та нерозчинні речовини. Прісна і морська вода. Розподіл</p>	<p>Учень :</p> <p>-<i>називає</i> властивості води; температуру плавлення льоду та кипіння води;</p> <p>- <i>спостерігає та виконує</i> деякі досліди,</p>	<p><u>Пізнавальна діяльність</u></p> <p>Розвиток пізнавальної потреби у навчанні шляхом стимуляції учнів на знаходження спільного</p>

2.	<p>запасів прісної води на Землі. Використання прісної і морської води людиною. Робота води у природі. Використання води людиною. Охорона води.</p> <p>Практичні завдання: - Позначення на контурній карті частин Світового океану. - Дослідження розчинності речовин, що використовуються у побуті. Повітря, його склад і властивості.</p> <p>Повітря, його склад і властивості. Нагрівання та охолодження повітря над сушею та водною поверхнею. Рух повітря. Охорона повітря від забруднення.</p> <p>Демонстрації розширення повітря при нагріванні; теплопровідності, пружності повітря.</p> <p>Поняття про гірські породи, їх різноманітність. Корисні копалини, їх характеристика, видобування і використання.</p> <p>Ґрунти. Загальна характеристика. Значення ґрунтів. Охорона ґрунтів.</p> <p>Практична робота. Ознайомлення з колекцією корисних копалин.</p> <p>Демонстраційний дослід. Виявлення складу ґранту.</p>	<p>що демонструють властивості води; - наводить приклади розчинних та нерозчинних у воді речовин; використання води у побуті; природних водойм України; - досліджує розчинність речовин, що використовуються у побуті (солі, цукру, соли, борошна, крохмалю, піску, глини, повітря); - пояснює властивості води у природі; існування води у трьох станах як основну умову існування життя на Землі; - розуміє важливість вивчення властивостей води для практичних потреб людини, -називає приклади практичного використання людиною знань про властивості води; - називає склад повітря та його властивості (пружність, теплопровідність, розширення при нагріванні); - пояснює значення кисню для життя людини; - розуміє, що повітря над сушею нагрівається й охолоджується швидше, ніж над водною поверхнею; - спостерігає досліди, які демонструють властивості повітря та ґранту; - розуміє важливість вивчення властивостей повітря для практичних потреб людини;</p>	<p>способу в отриманні усіх результатів стосовно навчальних завдань. Розвиток потреби в активних діях учнів теоретичного і практичного характеру. Розвиток поняття про результат та процес діяльності шляхом використання схеми. Розвиток свідомого використання культури дотикової роботи у процесі дій з об'єктами навколишньої дійсності. Розвиток поняття про розбиття основного завдання на його частини. Розвиток свідомого виконання розумових дій /аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, порівняння, моделювання, абстрагування, планування/ у роботі з навчальним матеріалом.</p> <p>Розвиток понять про умови завдання. Розвиток поняття про спосіб виконання завдання. Розвиток поняття про оцінювання результату виконаної роботи.</p> <p>Учень мимовільно виконує розумові дії (аналіз, синтез,</p>
----	--	--	---

3.	<p>Сонце – джерело енергії на Землі. Поняття про енергію. Сонячна енергія та її перетворення в інші види енергії Сонце, вітер і вода – невичерпні джерела енергії. Використання енергії Сонця, вітру й рухомої води людиною. Поняття про збереження тепла й електроенергії у побуті.</p> <p>Дослідницький практикум. Як зменшити втрати тепла у будинку? («Запитай у батьків»)</p> <p>Живаприрода Гриби – живі організми. Будова грибів. Значення грибів для природи. Грибі їстівні та отруйні. Бактерії. Значення бактерій для природи. Віруси. Різноманітність живих організмів / дроб'янки, папоротні, хвощі, мохи, водорослі/. (Теми: квіткові рослини, хвойні рослини. Тварини, комахи, риби, птахи, звірі перенесені на уроки з компенсаторного розвитку).</p> <p>Організм людини Системи органів тіла людини та їх значення в житті людини. Опорно-рухова система. Формування постави. Травна система. Харчування. Дихальна система. Запобігання захворювання органів дихання.</p>	<p>- називає приклади практичного використання людиною знань про властивості повітря; - має уявлення про гірські породи, корисні копалини та способи їхнього видобутку; про склад ґрунту; - розпізнає гірські породи; - наводить приклади корисних копалин у різних станах; - характеризує Сонце як невичерпне джерело енергії; - називає відновлювальні джерела енергії; - має уявлення про перетворення енергії Сонця в інші види енергії; - висловлює власну думку щодо збереження тепла та електроенергії у побуті</p> <p>- розрізняє їстівні та отруйні гриби своєї місцевості; - характеризує значення грибів для природи; значення бактерій для природи; - має уявлення про віруси;</p> <p>- знає назви найголовніших органів людини;</p> <p>- має уявлення що організм людини - єдине ціле, про основні функції органів і систем органів; умови які забезпечують здоров'я та емоційне</p>	<p>класифікацію, абстрагування, узагальнення, порівняння, моделювання, планування) у роботі з навчальним матеріалом.</p> <p>Учень у межах роботи з навчальним матеріалом:</p> <p>*порівнює предмети між собою; - визначає родові поняття; - знаходить кількість видових понять у родовому понятті; - вибирає підставу для поділу понять за суттєвими ознаками; - оперує поняттями в самостійній діяльності; - розкриває об'єм понять, тобто визначає кількість видових понять.</p> <p>Учень вільнокористується правилами роботи:</p> <p>* про поділ об'ємів простих понять: 1/ поділ об'єму понять відбувається на основі суттєвих ознак; 2/ родові поняття містять у собі основу поділу та члени поділу; 3/ ознака, за якою відбувається поділ об'єму родового поняття на види, називається основою ділення;</p>
----	--	---	---

	<p>Кровоносна система. Бережне ставлення до серця та його тренування. Шкіра. Значення шкіри для організму людини. Збереження шкіри. Органи чуття. Гігієна органів чуття. Запобігання захворюванням. Здоровий спосіб життя.</p> <p>Практичні завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Перевірка власної постави. - Вимірювання частоти пульсу. <p>Дослідницький практикум. Як визначити гостроту зору? Раціон здорового харчування.</p> <p>-</p>	<p>благополуччя людини; роль природного середовища у житті людей;</p> <ul style="list-style-type: none"> - вміє доглядати за шкірою, нігтями, волоссям; поводитися зі хворими та людьми похилого віку; - знає про шкідливі звички та їх подолання; <p>- вміє дотримуватися правил особистої гігієни; виконувати правила збереження здоров'я;</p>	<ul style="list-style-type: none"> * що потрібно робити, щоб дати коротке визначення поняття; * про основні види родового поняття; * про ознаки, які відрізняють один вид поняття від іншого. <p><u>Мовленнєва діяльність</u> Розвиток свідомого виконання мовленнєвих дій: розкриття теми висловлювання, знаходження основної думки, систематизація матеріалу, побудова матеріалу в певній формі, дотримання логічної послідовності.</p> <p>Учень виконує наступні дії:</p> <ul style="list-style-type: none"> * дає повне й чітке визначення понять, адекватно відображаючи предмети та явища реальної дійсності; * складає самостійно розповідь описового та розповідного характеру за особистим планом у межах роботи з навчальним матеріалом. <p>Учень виконує:</p> <ul style="list-style-type: none"> - умови завдання; - оцінює результати роботи; - шанобливо ставиться до людського життя, природи.
--	---	---	--

4 к л а с
(68 годин на рік; 2 години на тиждень)

№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки	Спрямованість розвивального навчання учнів та очікувані результати роботи на кінець навчального року
1.	16	<p>Наша Батьківщина - Україна Україна на карті світу. Карта України. План місцевості. Умовні знаки на плані. Масштаб. План міста (села). Форми земної поверхні України і свого краю. Види корисних копалини. Природне паливо та його запаси в Україні. Використання енергоносіїв людиною. Водойми України. Будова річки. Рівнинні і гірські річки. Енергія води та її використання людиною. Водойми рідного краю. Економне використання води у побуті. Значення водойм та їх охорона. Ґрунт, його види. Значення ґрунтів. Роль людини у збереженні і поліпшенні ґрунтів. Природні зони України. Карта природних зон. Мішані ліси. (Полісся). Рослинний і тваринний світ зони. Господарська діяльність людини в зоні мішаних лісів. Лісостеп. Рослинний і тваринний світ зони. Господарська діяльність людини в</p>	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> - знає розташування України на карті світу, півкуль і Європи; - розрізняє форми поверхні Землі; види корисних копалин; - наводить приклади (2-3) корисних копалин рідного краю; - пояснює схему будови річки; особливості пристосування тварин і рослин до життя в умовах степу; - працює з атласом і контурною картою; - характеризує природні зони; - показує на карті: Україну і її столицю; найбільші річки України, Чорне та Азовське моря; найбільші гори, рівнини і височини України; природні зони; Карпати і Кримські гори 	<p>Становлення навчальної діяльності</p> <p>Потреба учнів до самостійної діяльності, спрямованої на цінності якості навчання.</p> <p>Становлення потягу учнів до самостійних активних дій в пізнанні нового матеріалу теоретичного і практичного характеру.</p> <p>Становлення потреби у почутті власної гідності.</p> <p>Уміння бачити у завданні відоме і невідоме.</p> <p>Уміння програмувати свою діяльність.</p>

2.	18	<p>лісостепу. Степи. Рослини та тварини степів. Господарська діяльність людини в зоні степу. Охорона природи степу. Гори Карпати і Кримські. Рослинний і тваринний світ. Господарська діяльність людей у гірській місцевості. Заповідники, національні парки України.</p> <p>Практичні роботи: - Нанесення на контурну карту кордону України та її столиці. - Розпізнавання та характеристика корисних копалин свого краю. - Читання плану і карти з використанням умовних знаків і масштабу.</p> <p>Природа материків і океанів Заселення людиною Землі. Чисельність населення Землі, її зміна. Раси. Зовнішні ознаки людей різних рас. Карта півкуль. Материки і океани на карті світу. Океани. Особливості природи океанів. Євразія – найбільший материк. Особливості природи Євразії. Рослинний і тваринний світ Євразії. Африка – найжаркіший материк Землі. Особливості природи материка. Рослинний і тваринний світ Африки. Північна Америка. Особливості природи материка. Рослинний і тваринний світ Північної Америки. Південна Америка. Особливості природи материка. Рослинний і тваринний світ Південної Америки. Австралія – найсухіший материк. Особливості природи материка. Рослинний</p>	<p>Учень: - знає чисельність населення світу і України; - називає причини, які вплинули на розселення людей; представників рослинного і тваринного світу материків; - пояснює залежність господарської діяльності людей від природних умов; пристосування живих організмів до різних умов існування; - показує на карті материки і океани; - користується атласами, контурними картами; - складає розповіді про природу материків і океанів</p> <p>Учень: - називає: тіла, що входять до складу Сонячної системи; планети Сонячної системи та вказує їх розташування; першого космонавта Ю.Гагаріна та українських космонавтів; причини змін пір року на Землі; - пояснює зміну дня і ночі обертанням Землі навколо осі; видимий рух Сонця на небі обертанням Землі навколо осі; - характеризує Сонце як одну із зірок у Всесвіті, Молочний Шлях як нашу Галактику; форму та рух Місяця; - розрізняє на глобусі Північну та Південну півкулі, екватор, полюси;</p>	<p>Становлення вмінь бачити відношення, якими позв'язани об'єкти.</p> <p>Вільне використання культури дотикової роботи у процесі дій з об'єктами. Вільне використання законів розумових дій / аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, порівняння, моделювання, абстрагування, планування /.</p> <p>Вільне використання мовленнєвих дій: розкриття теми висловлювання, знаходження основної думки, систематизація матеріалу, побудова матеріалу в певній формі, дотримання логічної послідовності. Знаходить в підручнику відповіді на запитання. Ставить запитання до прочитаних текстів, самостійно складає план до прочитаного тексту.</p> <p>Використання самоконтролю: а/ повнота дій; б/ порядок дій; в/ правильність дій.</p>
	12	<p>Особливості природи материка. Рослинний і тваринний світ Південної Америки. Австралія – найсухіший материк. Особливості природи материка. Рослинний</p>	<p>Південну півкулі, екватор, полюси;</p>	<p>Вільне використання мовленнєвих дій: розкриття теми висловлювання, знаходження основної думки, систематизація матеріалу, побудова матеріалу в певній формі, дотримання логічної послідовності. Знаходить в підручнику відповіді на запитання. Ставить запитання до прочитаних текстів, самостійно складає план до прочитаного тексту.</p> <p>Використання самоконтролю: а/ повнота дій; б/ порядок дій; в/ правильність дій.</p>

3.		<p>і тваринний світ Австралії. Антарктида – найхолодніший материк. . Особливості природи материка. Рослинний і тваринний світ Антарктиди.</p> <p>Практична робота: Нанесення на контурну карту назв материків.</p>	<p>особливості планет; 2-3 сузір'я зоряного неба; - знає призначення телескопа; уявлення стародавніх людей про Землю та Всесвіт; - визначає сторони горизонту за допомогою компаса</p>	<p>Використання самооцінки: а/ повнота дій; б/ порядок дій; в/ правильність дій.</p> <p>Учень має уявлення про структуру учбової діяльності:</p>
4.	12	<p>Наша адреса у Всесвіті Сонячна система, її склад. Сонце – центральне тіло Сонячної системи, найближча до нас зоря. Планети. Супутники планет. Земля. Добовий і річний рух Землі. Місяць – природний супутник Землі. Зоряне небо. Сузір'я зоряного неба. Велика та Мала Ведмедиці. Полярна зоря. Горизонт. Сторони горизонту. Компас. Молочний Шлях – наша Галактика. Уявлення давніх людей про Землю і Всесвіт. Сучасні уявлення про Всесвіт.</p> <p>Екскурсія. Орієнтування на місцевості за допомогою компаса.</p> <p>Тіла та речовини Тіла та речовини. Агрегатні стани речовин та їхня зміна. Молекули і атоми. Розташування молекул у твердих тілах, рідинах та газах. Властивості твердих тіл, рідин і газів. Різноманітність речовин і</p>	<p>Учень: - <i>наводить приклади</i> фізичних тіл та речовин, з яких вони складаються; необхідності вимірювань довжини, площі, об'єму, часу у побуті; - <i>має уявлення</i> про різноманітність речовин у природі; про точність вимірювання лінійних розмірів, площі, об'єму; - <i>називає і розпізнає</i> агрегатні стани речовин; - <i>називає</i> 3-4 речовини та вказує сферу їхнього застосування; докази існування молекул; прилади для вимірювання лінійних розмірів тіл; одиниці довжини, площі, об'єму, часу та співвідношення між ними; - <i>характеризує</i> властивості твердих тіл, рідин і газів; розташування молекул у речовинах в різних агрегатних станах; атоми і молекули як структурні частинки речовини; - <i>досліджує</i> властивості твердих тіл, рідин та газів;</p>	<p>а/ прийняття навчального завдання / уявляє свідоме і несвідоме в завданні; напрямок програмування своєї діяльності;/ б/ поняття про зміст та засоби діяльності / розуміє необхідність використання перцептивних, розумових, мовленнєвих, мнемічних дій та способу їх виконання /; в/ контроль та рефлексія за діяльністю / повнота , порядок, правильність дій /;</p>

	<p>матеріалів та їх використання людиною. Фізичні величини (довжина, площа, об'єм, час) та їх вимірювання. Числове значення та одиниці фізичних величин. Вимірювальні прилади. Шкала приладу. Ціна поділки.</p> <p>Досліди, які підтверджують:</p> <ul style="list-style-type: none"> - що тіла складаються із дрібних частинок, між якими є проміжки; - рух молекул та атомів; <p>Дослідницький практикум.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Вивчення властивостей твердих тіл. - Вивчення властивостей рідин на прикладі води. - Вивчення властивостей газів на прикладі повітря. - Вимірювання лінійних розмірів тіла людини (ріст, об'єм грудей, ширина плечей, розмах рук, довжина кроку, відстань між великим та вказівним пальцем та ін.). - Вимірювання площі фігури неправильної форми (площі ступні ноги, долоні, листка рослини). - Вимірювання об'єму рідини за допомогою медичного шприца (мензурки). - Вимірювання часу за допомогою секундоміра. 	<ul style="list-style-type: none"> - визначає ціну поділки лінійки, годинника (секундоміра), мензурки, медичного шприца; - записує результати вимірювань у таблицю; - аналізує і порівнює результати, записані в таблиці; - вимірює лінійні розміри, площу, об'єм тіл, час 	
--	---	--	--